

XI PREDAVANJE IZ PREDMETA
SPOLJNOTRGOVINSKI
I DEVIZNI SISTEM

SPECIJALISTIČKE STUDIJE

- Smer -

JAVNA UPRAVA, PORESKE
I CARINSKI SISTEMI

profesor Milorad Pušara

1- POSLOVI SPOLJNE TRGOVINE

Značaj spoljne trgovine

- Spoljna trgovina je šansa za svaku nacionalnu ekonomiju i zaokruženu ekonomsku regiju da racionalnije koristi raspoložive resurse, u skladu sa tražnjom na svetskom tržištu, koja je uvek veća od tražnje na nacionalnom ili regionalnom tržištu.
- Dosadašnja iskustva u privrednom razvoju ukazuju da je efikasna samo ona nacionalna ekonomija koja najveći deo svog ukupnog društvenog proizvoda ostvaruje kroz raznovrsne oblike ekonomske saradnje sa inostranstvom, sa akterima na svetskoj tržišnoj sceni.
- Osvajanje što bolje pozicije na svetskom tržištu i ostvarivanje što većeg profita na njemu, postalo je strateško opredeljenje svake savremene nacionalne ekonomije i njenih tržišnih aktera. To je glavni motiv koji ih upućuje jedne na druge.
- Tržišna logika je pokretačka snaga spoljne trgovine. Iskonska težnja svakog ekonomskog aktera na svakoj tački zemljine kugle je da raspoložive resurse što racionalnije koristi, da stvara dobra i usluge uz što niže troškove, da maksimizira svoj profit u datom vremenu i prostoru.

- Nivo i relativni odnosi cena dobara i usluga na domaćem i stranom tržištu uvek su jedan od ključnih stožera oko kojeg se okreće spoljnotrgovinska razmena (uvozni i izvozni poslovi), ali ne i jedini, i ne uvek najvažniji.
- U sistemu tržišne ekonomije, u svetskim razmerama, najviše odluka o konkretnim spoljnotrgovinskim poslovima donose preduzeća, slobodno i samostalno, a ne države (vlade).
- Međutim, vlada nijedne države u svetu nije se odrekla paternalističkog odnosa prema svojim preduzećima u vršenju izvoznih i uvoznih poslova.
- Državni organi su zadržali pravo da utvrđuju spoljnotrgovinsku politiku, mere, instrumente i režime kojima se u znatnoj meri utiče na obim, dinamiku, pravce i strukturu izvozno-uvoznih poslova, da nadgledaju tokove izvoza i uvoza roba i usluga, da podstiču ili usporavaju određene uvozne ili izvozne transakcije, da uvode carine, da utvrđuju robne kontingente, da propisuju carinske procedure i druge protekcionističke mere.
- Takve protekcionističke mere države iskrivljuju sliku sveta slobodne trgovine, logiku tržišne slobode, samostalnosti preduzeća i slobodno formiranih uvoznih i izvoznih cena.

Oblici spoljnotrgovinske razmene

- **Poslovi spoljne trgovine su: redovan izvoz i uvoz dobara i usluga; intra-firm trgovina, inter-firm trgovina, „vezana“ trgovina, kompenzacioni poslovi, barteri, reeksportni poslovi, tranzitni poslovi i sično.**
- **Specifični spoljnotrgovinski poslovi su: lizing, franšizing, faktoring, forfeiting, koncesije i dr.**
- Uvozni i izvozni poslovi obično se smatraju klasičnim oblikom spoljnotrgovinskog poslovanja.
- Po pravilu, visoko učešće proizvoda nižih, primarnih faza prerade u ukupnom izvozu (kao, na primer, rude, industrijske sirovine, poljoprivredne sirovine, rezana građa i dr.) indicira i nepovoljno stanje u spoljnotrgovinskom poslovanju date države.
- Što je zemlja ekonomski razvijenija, to je veće učešće proizvoda viših faza prerade u ukupnom izvozu (kao što su, na primer, mašine, konzervirani prehrambeni proizvodi, stilski nameštaj, kompjuteri i sl.).
- Isto tako, veće učešće tzv. viših oblika privredne saradnje (VOPS) sa inostranstvom (zajednička ulaganja, poslovno tehnička saradnja, izvođenje investicionih radova u inostranstvu, i dr.) u ukupnoj robnoj razmeni pokazatelj je kvalitetnijih odnosa u strukturi trgovinskog i platnog bilansa.
- U ukupnoj robnoj razmeni Srbije dominiraju klasični spoljnotrgovinski poslovi (izvoz i uvoz roba).
- Za svaku zemlju, posebno za one u razvoju kakva je Srbija, povećanje izvoza dobara i usluga u industrijski razvijene zemlje doprinosi kvalitetnim promenama u njihovim trgovinskim i platnim bilansima.

Poslovi redovnog izvoza

- Izvoz je oblik spoljnotrgovinskog posla (Exporting) u kojem preduzeće jedne države samostalno i slobodno prodaje dobra i usluge preduzeću ili preduzećima druge države, naplaćujući ih, najčešće, konvertibilnim sredstvima plaćanja.
- Svaka zemlja pridaje posebnu pažnju izvoznim poslovima, i u većoj ili manjoj meri favorizuje svoja preduzeća da izvoze.
- Od nivoa izvoza dobara i usluga zavisi dinamika ekonomskog rasta i razvoja, efikasnije korišćenje raspoloživih resursa i njihova alokacija, ostvarivanje stranih sredstava plaćanja (devizni prihod) neophodnih za plaćanje obaveza prema inostranstvu i održavanje platno-bilansne likvidnosti zemlje i dr.
- Kupci izvezenih dobara i usluga su uvek *nerezidenti* države iz koje su dobra izvezena i usluge izvršene.
- Preduzeća jedne države izvoze dobra i usluge zato što su *cene* po kojima ih prodaju na stranom tržištu *više* od cena istih dobara i usluga na domaćem tržištu.
- *Izvozna dobra i usluge* (Exportables) su oni proizvodi koje jedna zemlja može da izveze, nezavisno od toga da li ih stvarno i izvozi.
- Za svaku zemlju je izuzetno važno da raspolaže sa što više eksportnih dobara i usluga, posebno dobara i usluga viših faza obrade. Izvoz dobara i usluga može biti vidljiv i nevidljiv.

Poslovi redovnog uvoza

- Uvoz je oblik spoljnotrgovinskog posla (Importing) u kojem preduzeće jedne države kupuje dobra i usluge od preduzeća druge ili drugih zemalja radi prodaje na domaćem tržištu, plaćajući ih, najčešće, konvertibilnim sredstvima plaćanja.
- Uvoznici dobara i usluga uvek su *nerezidenti* države iz koje se ta dobra uvoze i usluge vrše. Preduzeća jedne države uvoze dobra i usluge zato što su *cene* po kojima ih nabavljaju na stranom tržištu *niže* od cena na domaćem tržištu

Vidljivi uvoz

- Vidljivi uvoz (Visible Import) su dobra koja su fizički uvezena u zemlju, bilo da je reč o kapitalnim i potrošnim dobrima.

Nevidljivi uvoz

- Nevidljivi uvoz (Invisible Import), ili uvoz usluga, može da se realizuje tako što strani snabdevač usluga dolazi u drugu zemlju i pruža odgovarajuće usluge, ili rezidenti jedne države odlaze u drugu zemlju u kojoj kupuju i koriste odgovarajuće usluge (avionske, hotelske, bolničke, obrazovne, zabavne i druge).
- Za neke nevidljive uvoze, kao što je, na primer, plaćanje royalty i prava korišćenja patenata, mesto vršenja usluge nije definisano.

Uvoz kapitala

- Uvoz kapitala predstavlja uzimanje stranih zajmova (Foreign Loans) ili prodaju domaće realne imovine (Real Domestic Assets) nerezidentima date države.
- Uvozni poslovi su uvek pod odgovarajućom kontrolom države, koja svojom politikom uvoza utiče na odluke preduzeća u pogledu uvoza nedostajućih sirovina, repromaterijala, opreme i tehnologija, potrošnih dobara, kao i uvoz

Poslovi "vezane" trgovine

- "Vezani" spoljnotrgovinski poslovi su oni poslovi u kojima se uvoz jednih roba i usluga vezuje za izvoz drugih roba i usluga, i obrnuto.
- U spoljnotrgovinskoj praksi se susreće više oblika "vezane" trgovine.

Klasični barter

- Klasični barter je najelementarniji oblik kompenzacionih poslova, kroz koje se ostvaruje jednostavna razmena dobra za dobro (barter - trampa) između dva strana poslovna partnera, u vrednosnoj srazmeri 1 : 1, bez novčanog učešća.
- Predmet klasičnog bartera su pojedinačne homogenizovane robe, jednake vrednosti, čiji se kvalitet i obim mogu bez teškoća evidentirati (poljoprivredni proizvodi, minerali i dr.).
- Ekonomska situacija u kojoj se pojedine države nalaze, često primorava njihova preduzeća da se, u nedostatku konvertibilnih sredstava plaćanja, orijentišu na takvu vrstu kompenzacionih poslova.

Savremeni barter

- To je složeni kompenzacioni aranžman koji na strani uvoza i izvoza, ili samo na strani uvoza, odnosno izvoza, uključuju više roba i više poslovnih partnera.
- Takve spoljnotrgovinske operacije, zbog svoje komplikovanosti, po pravilu, obavljaju specijalizovane barter kompanije.
- Ravnoteža uvoza i izvoza balansira se u srazmeri 1 : 1, uz ređe izuzetke od ovog pravila.

Kontrakupovine

- Reč je o paralelnim spoljnotrgovinskim poslovima u kojima se kupovina jednih dobara ili usluga (uvoz) uslovljava prodajom drugih dobara ili usluga (izvoz), pri čemu odnos između izvoza i uvoza ne mora da bude u srazmeri 1:1, jer se naplata izvezene robe i plaćanje uvezene robe vrši odvojeno, ne kao kod redovnog izvoza i uvoza.

Offset aranžmani

- To je varijanta spoljnotrgovinskog posla kontrakupovine, u kojim se prodavac - isporučilac opreme - obavezuje da u finalni proizvod ugradi odgovarajuće komponente, sklopove, podsklopove, materijale ili agregate proizvedene u zemlji kupca, kao elemenat "protivvrednosne - ravnotežne (Offset) razmene".
- Ova vrsta kompenzacionih poslova najčešće se javlja u korelaciji sa izgradnjom energetske objekata, avio ili vojnom industrijom.

Buy - Back aranžmani

- Ovi aranžmani su oblik kompenzacionog spoljnotrgovinskog posla u kojem se kupac obavezuje da plaćanje uvezene opreme, postrojenja i tehnologije izvrši isporukom finalnih proizvoda proizvedenih korišćenjem te opreme, postrojenja i tehnologije (tzv. "povratna trgovina").

Poslovi prethodne kupovine

- To je oblik kompenzacionih spoljnotrgovinskih poslova u kojima se prodavac visoke tehnologije ili savreme opreme obavezuje da iz države kupca uveze odgovarajuću robu pre isporuke ugovorene tehnologije i opreme, nakon čega prodavac može da izvrši odgovarajuću naplatu od kupca.

Klirinški poslovi

- To su specifični vezani spoljnotrgovinski poslovi gde se „vezivanje poslova" ne vrši na nivou konkretnih tržišnih aktera (preduzeća) nego na nivou država, na osnovu prethodno ugovorenih državnih robnih lista, u srazmeri 1 : 1, a realizacija posla odvija se u okviru globalne međudržavne kompenzacije, bez korišćenja konvertibilnih sredstava plaćanja.

RIZICI U MEĐUNARODNOM POSLOVANJU

- Rizik se može definisati kao mogućnost da nastupe vremenski i prostorno neodređeni događaji koji prouzrokuju delimičnu ili potpunu štetu za jednu ili obe ugovorene strane.
- Riziki povećava činjenica da u jednom spoljnotrgovinskom poslu učestvuje veliki broj aktera (kupac, prodavac, banka, vozar, špediter, carina itd.); da na ugovoreni posao neposredno utiču različiti privredni, finansijski i valutni sistemi zemalja ugovornih strana i da je vremenski i prostorno dužina transporta robe velika, da su različite saobraćajne mogućnosti, stepen kulture, trgovački običaji, navike i ukusi, što sve mogu biti faktori koji spoljnotrgovinski posao čine delikatnim i podložnim različitim rizicima.
- Zbog svega, neophodno je da u svakom spoljnotrgovinskom poslu, kalkulativno obuhvati što veći broj rizika kako bi se izbegle, odnosno ublažile, eventualne štete.

- Kada se sagleda većina rizika obezbeđenje se može sprovesti na tri načina: prenošenjem rizika na treće lice (osiguranje kod osiguravajućih preduzeća), prevaljivanjem rizika na poslovnog partnera (ugovaranjem odgovarajućeg pariteta isporuke) i samoosiguranjem (ograničava se na one vidove ugrožavanja materijalnih interesa koji se sa određenim stepenom sigurnosti mogu vrednosno izraziti).
- U **prenosive rizike** se ubrajaju: valutni rizik, rizik izvoznog kredita, transportni rizici, ratni i politički rizik i delimično rizik cene.
- **Neprenosivi rizici** su: rizik izgleda i kvaliteta robe, rizik smanjenja vrednosti robe pod dejstvom tržišnih okolnosti, rizik izvoza, rizik izvršenja kupoprodajnog ugovora, rizik cene.

- **Prenosivi-Valutni rizik** podrazumeva promenu (povećanje ili smanjenje) vrednosti jedinice valute odlukom nadležnih državnih organa pod uticajem privredne politike zemlje. Posledice mogu biti teške jer je devalvacija, kao valutna promena, mnogo češća pojava od revalvacije nacionalne valute.
- ***Rizik izvoznog kredita.*** Često je neophodno, u međunarodnom poslovanju, da se kreditira inostrani kupac. Davanjem izvoznog kredita izvoznik je izložen riziku naplate tj. postavlja se pitanje naplate protivvrednosti izvezene robe na kredit u ugovorenom iznosu i u ugovorenim rokovima.
- ***Transportni rizici.*** Izvoznik se može obezbediti prenošenjem rizika na osiguravajuća preduzeća. Plaćanjem premije osiguranja (koju može ukalkulisati u cenu) veliki broj transportnih rizika je moguće prebaciti na treće lice.

- ***Ratni i politički rizik.*** U ove rizike ubrajaju se: nemiri, pobune, revolucije, rat, autonomni akti državnih organa (nacionalizacija, konfiskacija, eksproprijacija itd.) Pojavni oblici političkih rizika su rizik transfera i rizik konvertovanja. Obezbeđenje od ove vrste rizika sprovodi se osiguranjem izvoznog posla kod osiguravajućeg preduzeća.
- ***Rizik cene.*** Može doći do izmene cene kupoprodajnog ugovora od trenutka zaključenja ugovora do trenutka isporuke. Ukoliko kupac u toku izvršenja ugovora postavlja određene zahteve koji nisu sasvim u skladu sa ugovorenim uslovima ugovora prodavac mora da nađe odgovarajuće komercijalno rešenje koje se najčešće ogleda u korekciji kupoprodajne cene.

- **Neprenosivi-Rizik izgleda i kvaliteta robe.** Ovim rizicima izložene su sve kategorije robe koje podležu promenama temperaturnih, klimatskih i drugih sličnih okolnosti, zatim poljoprivredni, industrijski i zanatski proizvodi za čiju tražnju je od bitnog značaja ukus potrošača i tekući modni trendovi u oblasti potrošnje.
- ***Rizik izvršenja kupoprodajnog ugovora*** se javlja u tri pojavna oblika i to kao:
 - **Rizik isporuke** – neizvesnost u pogledu urednog i potpunog ispunjenja ugovora od strane prodavca tj. da li će u celosti u predviđenom kvalitetu i ugovorenim rokovima biti isporučena roba,
 - **Rizik preuzimanja robe** od strane kupaca – češće je pojava sa težim posledicama,
 - **Rizik izrade** – ogleda se u neizvesnosti da će kupac preuzeti specijalno poručeni predmet kupoprodaje.
- Rizik preuzimanja robe i rizik izrade se može smanjiti ugovaranjem što većeg avansa ili plaćanja unapred kao i prijemom bankarske garancije sa odgovarajućim tekstom.
- Rizik isporuke kupac može da izbegne ugovarajući odgovarajući način plaćanja.